

Den spanske

Inquisitionens Oprindelse og Fremgang,

af

Doctor Moldehøwer.

Jo mindre jeg tør løse mit første Foredrag i denne høiansæelige Forsamling det passende Udtryk af de Følelser, som den for mig ærefulde Optagelse til Medlem maatte opvække hos mig, desto ivrigere skal jeg stræbe ved den mueligste Virksomhed for Selskabets Hensigter at vedligeholde den Tver, hvortil jeg derved opfordredes. Jeg vil anvende al min Omhu paa en Række Afhandlinger, hvori jeg ved ny Hielpemidlers Brug skal forsøge at udvikle den spanske Inquisitionens Oprindelse, Fremgang og Aand, og eftergranske den vigtige Indflydelse, som den har havt paa Nationens Karakter og det spanske Monarkies Tilstand, Religion og Litteratur.

Dette Tribunals Navn lyder allerede frygtelig for Dret; dets Stiftelse, Fremgang, Kettigheder, Bedrifter ere en af de mærkeligste Begivenheder i den menneskelige Forstands Wildfarelsers og Udsvæffers Historie, og for saavidt vil den ogsaa tiltrække sig den seneste Estervedens Opmærksomhed; ja, jo mere Menneskeslægten rykker frem, og med Blusel skuer tilbage paa Fordomme, som den Aarhundrede igiennem hylkede, desmere vil og denne Sag blive en Gienstand for dens Betragtning og Forundring.

En

En Ret, hvis dristige Medlemmer bekiende sig til en Religion, der i sine tydeligste Udsagn og Grundsetninger fordømmer Samvittighedstvang; en Ret, der ene anmasser sig Rettighed til at dømme Forbrødsen, naar nogen fornærmer — ved Meninger og Bidsfareller fornærmer — Himlens Majestæt; der som dens Ures Haandhæver indhyller sine Skridt i et uigiennemtrængeligt Mørke, og som et Rædskab for den guddommelige Hevn, hiemsøger Fædrenes Dødsfald paa Børnene indtil tiende Led; en Ret, der for at opdage sine Offere, udtrækker de huleste Rænker, og øver den største Argelyst, saa det træffeste europæiske Politie meest skændige Kunstgreb er kun som en svag Esterlignelse deraf; der efterhaanden dannede sig en Codex af Privilegier, Rettigheder, Procedure og Criminallove, der i sin Art ligesaa lidet har sin Lige paa Jorden, som dens Autos, hvorved den forherligede sig; en Ret, som fremavlet af en frygtsom men desto grusommere Statskunst, opfostret af skindhellig Falskhed, og kjalet for af Eufoldighed, danner en Modstander, der, saasnart han føler sine Kræfter, opløfter sin frække Arm imod sin Velgjører, og holder ikke op, før den har overvundet dens Usmagt, og beriget sig med nyt Ran; en Ret, der ingen Grændser erkjender for sine Fordringer; der ved de dristigste Handlinger erklærer sig at være over Statens Love; og anstiller slige rasende forvorne og umenneskelige Scener, at Historien, den paa frygtelige Optrin saa rige Historie, ikke kiender deres Mage; — hvem kiender ikke paa disse Hovedtræk Billedet af Inquisitionen, der under Ferdinand og Isabelle, under Philipperne og Carl II, har været en Skændsel for det spanske Monarkie? Maleriet selv leverer Historien.

Men en Historie om Inquisitionen, uden at berøre de Indfyndelser, den havde paa Land og Folk, vilde være mindre undervisende end gyselig; ved at overskue disse, bliver den ogsaa interessant og lærerig for Philosophen. Inquisitionen viser sig i Spaniens Provindser, strax flygte Glæde og Velstand, Stræbsomhed slappes, Bindskibelighed uddeer, Ulyst til Forretninger tager overhaand, og hykkelige Andagtsøvelser blive de kjareste Syner. Den Mand, der betynges af Undertvikkelsens Jernkæder, mister al sin Værd og Kraft, og døv imod Fornuftens Stemme, bøier den sig under den urimeligste Troes Lydighed. Og Philosophie — den er forviist langt bort fra det Lands

Grændser, hvor Inquisition opløster sit Hoved; thi denne zartlige Plante staaer aldrig an der, hvor Tænkesfrihed ansees for giftigt Ukrud.

Den selv samme Indflydelse, der formærkede Forstanden, forgiftede ogsaa Hjertet. Farligst var den for den menneskelige Siels elskværdigste Egenskab, den naturlige Velvillie, og forstyrrede den selskabelige Umgangs reneste Glæder. Hvor man kan formode sig omgivet af sli en Rets Handlangere, som anseer det forreste Forræderie som Samvittighedspligt, der bortkøyses Fortrolighed og aaben Meddelelse af Familie- og Venne-Cirklen. En mørk Stillehed og mistænkelig Tilbageholdenhed bliver en Klogskabsregel, og en Pligt, man skylder sin egen Sikkerhed. Og da Marsagerne ikke blot varede en kort Tid, men hele Aarhundrede igiennem, og strakke sig til alle Stænder og Classer af Borgere i Staten, fra Labrador af til Major-domo, er det da at undre over, at Virkningen ikke var mindre, at Ummenneskelighed og Kulde, Mistroe og Mistænkelighed indpræges som Hovedtræk i en Nations Karakter, den Naturen havde bestiaeret en ikke liden Andeel af Lands Munterhed og Hjertets Varme.

Hidtil er den ikkun lidet bearbejdet, denne rige Materie; man maatte tage til Takke med enkelte Fragmenter, hvoraf der, deres Rigtighed forudsat, dog ikke lod sig danne noget sammenhængende Heelt. Virkelig ere mange af de vigtigste Monumenter for længe siden forkomne af Skædesløshed; mange har Tiden ødelagt, og de, som ikke ere gaaet under, skjules i mørke Hvelvinger, hvor jødiske og mauriske Litteraturs plyndrede Skatte ligge begravne. Gid den ikke være langt borte, den Dag, der ogsaa skal bringe disse for Lyset.

Førend jeg forsøger paa, at levere en saa vidt mueligt fuldstændig Historie over den spanske Inquisition, uddraget af de Samlinger, som jeg, da jeg andengang var i Madrid, ved et overordentlig lykkeligt Tilfælde kom i Besiddelse af, udfordrer Noiagtigheden, at jeg forudskikker en almindelig Udsigt over de Udlandingers Forsatning, hvis offentlige saavel som hemmelige Opsætighed imod de Christnes Omvendelsesiver, forenet med det Had, man saa længe havde baaret til dem, gav nærmeste Foranledning til Inquisitionens Stiftelse. Jødernes Historie i de spanske Lande, der i og for sig selv ikke er lidet mærkværdig, er det, som giver den fornemste Oplysning om den spanske Inquisition's Oprindelse og Bestemmelse.

Allevegne, hvor Jøder efter deres Stats Undergang kom hen, har de vel ved mangehaande Forbindelser virket paa de Christne, men aldrig nogensteds har deres Indvirkning været øiensynligere end i Spanien, saavel før som efter Maurernes Epoche. Ingensteds vare deres Forbindelser med Christne noiere, og ingensteds har den indbyrdes Forbittrelse, der reisde sig og formeredes af tilfældige Aarsager, været saa skadelig for begge Partier. Ingensteds har de ved Driftighed og sande Fortienester erhvervet sig større Herligheder, og ingensteds har Staten felt større Skade af den uforstigtige Meddeling paa den ene Side, og den ubesindige Misbrug paa den anden. Ingensteds ere de under mangslags Omvælinger af Med- og Modgang stegne til høiere Statsembeder og blomstrende Velstand; og ingensteds har de haardere maattet føle Lykkens Ustadighed.

Jeg forbigaaer her med Taushed de uendelige Fabler ¹⁾, som sætte Jødernes Ankomst til Spanien op til de allerældste Tider. Den stærke Strøm af vilkaarlige Opdigtelser, naar man følger den til sin første Kilde ²⁾, endes til sidst efter utallige Krumninger i en Commentar over Propheten Obadiah, hvis Forfatter lod sig, som ikke er sieldent hos christelige Fortolkere, føre bag Lyset af jødiske Lærde. Disse nemlig, for at tilintetgjøre det Had, de Christne bar til dem paa Grund af deres Nedstammelse fra Frelserens Mordere, meente hertil at have opdaget det virksomste Middel i den Paastand, at deres Nation havde boet i Spanien et Tusinde Aar, før de Christnes Messias levede i Judæa.

Den første Gang man finder talt om Jøder i Spanien, er den 50 Canon i det Kirkemøde i Illiberis, hvis Beslutninger udmerke sig med en usædvanlig Strengthed. Imidlertid er just denne Canon, som truer alle dem med Bandsættelse, der herefterdags spiste i Selskab med Jøder, den er selv et Beviis paa den Cendrægtighed, hvori Christne og Jøder i dette Rige levede med hinanden, førend Intolerancen begyndte at beslele de christelige Biskopper. Ogsaa var hin Trusel, i Sammenligning med de senere Tvangsmidler, altid endnu et lemsældig Forsøg paa, at faae den Omgang mellem Jøder og Christne ophævet, den man frygtede for kunde have skadelige Indflydelse paa Troens Reenhed. I den følgende Tid viste sig hyppigere og skadeligere Følger af den uboielige haarde Tænkemaade, som tilforn kun havde yttret sig ved enkelte Leiligheder. Biskoppernes Munkeopdragelse lagde tidlig Grund til sig en Tæn-

kemaade, og Formerelsen af deres Magt og Indflydelse skaffede dem Midler i Hænderne til, med større Estærtryk at kunne udlade sig med deres Had; saaledes opstod ogsaa i Spanien den vilde Forsølgelsesaaend mod Jøderne, og den viste sig i sin hele frygtelige Røstning.

Hidtil havde de Christne taalt disse fremmede Hebræer hos sig, der gav-
nede dem ved deres Driftighed i Haandværker og borgelige Haandteringer, og,
uagtet den forskellige Tænkemaade i Religion, levet i næie Forbindelse med
dem. Jøder tog sig endog Hustruer og Concubiner blandt de Christne, og de
Christne blandt Jøderne. Hine havde christelige, og disse jødiske Huustjende.
Den gjensidige Forbindelse i Handel og Wandel mellem Christne og Jøder var
saa hyppig og saa mangefold, at den Tidsalders Dialekt bær kiendelige Præg
deraf. Ikke allene i enkelte Udtryk og Talemaader, men ogsaa i den gram-
matikalske Form har den Synderligheder, som en Kiender af det hebraiske
Sprog letteligen hidleder fra sin rette Kilde. Fædrene paa Synoderne til To-
ledo ahnede intet Godt af denne Fortrolighed, og holdt det for Pligt, at ivre
strengeligen derimod. Egteskabelig og huuslig Forbindelse mellem begge Par-
terne blev erklæret for utilladelig, og Jøderne forbød man al borgelig Haands-
tering. Man lod det ikke være nok, at søge ved alle optænkkelige Midler at
opløse og vedligeholde Hadet imod disse Christendommens ældste Fiender; i
Mangel af Hedninger og Riøttere bleve Jøderne dem, som man satte an paa
med den raæste Omvendelsesøge. Ved Pinseler, Landsforviisning, Eien-
doms Berøvelse overbeviste man Jøderne om Nødvendigheden af at lade sig
døbe. Med et Ord, i Spanien saae man de skrækkelige Optrin, der ere lige-
saa mange Skampletter i næsten alle christelige Nationers Annaler. Jeg for-
bigaaer alle de Udsøvelser, som Erkebisperne af Toledo, Eugen, Idesons
og Julian har begaaet i deres Had og Forsølgelse imod Jøderne, for at komme
til en mindre bekiendt, for Menneffeligheden mere ærefuld, Periode.

Med Maurernes Indfald i Spanien, og det vestgothiske Riges Under-
gang, begyndte Jødernes meest blomstrende Epoche i Spanien. Den fælleds
Stik, at omfiære sig, knyttede et Vaand under disse Nationer, der endnu
blev fastere ved den enes Had til, og den andens Foragt imod de Christne.
Disse vare den fælleds Fiende, som Lidensskaber bestridede, der vel ikke havde
samme Aarsag, men i deres Virkninger vare lige heftige. Herhos næiedes
disse

Disse Erobrere med Seieren over Land og Folk, uden at udvide den til Herredom over Tænkemaade, Sæder og Samvittighed. De Overvundne lod de beholde deres Love og fri Religionsovelse i videste Omfang. Det hidtil undertrykte Partie blev beskyttet, uden dog at maatte hævne sig paa Undertrykkeren. Ved Barbarernes Indfald vare Videnskaberne flygtede af Europa; i Følge med Maurerne vendte de tilbage til Spanien. Alle vegne, hvor Baabenbragtaug, oprettedes Skoler, hvoriblandt de i Cordova, Granada og Sevilla opsvingede sig til stor Anseelse. Imidlertid de Christne bestandig sysselsatte sig med Planer, hvorledes de kunde affkaste det skammelige Nag, Mohameds Tilhængere havde paalagt dem, og med Ligegyldighed betragtede den Leilighed, de havde til at raade Bod paa deres tykke Uvidenhed; benyttede Jøderne sig med roesværdig Iver af disse lærde Anstalter. De erhvervede sig med en heldig Fremgang de Kundskaber, der lærtes paa Skolen i Cordova; inden kort Tid kappedes de, i Foredrag og Skrifter, med deres Lærere, og allerede ved Enden af det tiende Aarhundrede saae man den berømteste jødiske Skole 3) forplantet fra Babylon til Andalusien. Deres udmerkede Duelighed, og for alting deres Indsigter i Medicin og Chirurgie, banede dem siden Veien til en udmerket Gunst og Fortroelighed hos de christne Konger, og til anseelige Væresposter i Staten. De bleve Hoffets og alle Stores Livlæger og Chirurger. Paa selvsamme Tid, da Concilia og Cortes med Iver søge at fordrive jødiske Læger fra de Christnes Sygeleie, er just Don Samuel Abenhuer 4), en Jøde, Alphons den Xides hemmelige Raad og Livmedicus. Forgjæves gjorde man paa de Cortes til Burgos Aar 1367 de alvorligste Forestillinger om, at Udvælsen af Lægekunsten og Udgang til Hoffet skulde Jøderne forbydes. Henrich den Anden, der agtede den jødiske Nation, og tog adskillige af dem i sin Tjeneste, erklærede i en alvorlig Tone: han vidste, baade nu og i Fremtiden, hvorledes han brugte dem. Endogsaa da det Ordenamento af Valladolid 1412 indeholdt et undertrykkeligt Forbud imod jødiske Apothekere, Chirurger og Læger, var det dog uden nogen Følge, især ved Kongens Hof. Henrich den IV forundte dem den frieste Udgang til sig, og Ministeren, der bestyrede Underhandlingerne angaaende hans Ægteskab med Infantinden Donna Isabel, var hans Livmedicus, en Jøde 5).

I selsomme Tider Jøderne kom i Besiddelse af arabisk Kundskab, bemægtigede de sig ogsaa tillige al Handel og alle Pengenegotiationer. De kriegeriske Tider og deres Indflydelse til at danne sig Fordom mod Handelen, den Regjeringen i Spanien endnu i vore Dage maa kæmpe imod, vidste de som Fremmede herligen at benytte sig af til deres Fordeel. De, som i sin Tid i deres Fæderneland var en stittig agerbrugende Nation, blev nu, formedelst Omstændighederne og deres Forsatning, et Selskab erfarne Handelsmænd, øvede og bevandrede i alle Kunstgreb, hvor det kommer an paa Gevinst. De havde Ord for at være de dueligste Regnemestere, de heldigste Underhandlere, de driftigste Entrepeneurer i Landet, og bleve saaledes Regjeringen selv uundværlige i nogle Grene af Statsforvaltningen. Den Duelighed og Bequemhed, de i enkelte Affairer udviste, aabnede dem en Løbebane, som, hvor glimrende den end kunde synes for deres Vergierlighed, og hvor tiltrækkende for deres Pengebegierlighed, dog alligevel paa den sjerne Horizont sammentraf et Uveir, som intet kunde modstaae. De bleve Skatmestere og Mayordomos ved Kongens Hof, og hos de Store, hos Ricosomes og Hijosdalgo. Finanzerne, saavel en gros som en detail, kom ene og allene i Jødernes Hænder, og den Art og Maade, hvorpaa de vare fordeelte imellem dem, bleve betegnede med en Mængde prægtig klingende Titler, som: Almojarifes, Tesoreros, Recaudadores, Arrendadores. Denne Statsmarime, hvorved Oppebærelsen og Forvaltningen af den Kongelige Skat overlades til Jøderne, siges allerede under Alphons XI at have været fra Arilds Tid ⁶⁾. Og virkelig vare ogsaa allerede den hellige Don Fernando's Kammerbetiente allesammen Jøder, deres Operationer nød hans fuldkomne Bisald, og bleve belønnede med udmerkede Naadesbeviisninger ⁷⁾. Alphons den Vises Skatmester var en Jøde, Eage de la Malea ⁸⁾. I Alguilar de Campos Statsarchiv seer man endnu den originale Contract, som han og hans Broder, Don Josef, sluttede om Forpagtningen af de saa kaldte Tercios, en af Kronens Hoveddomains, som lyder paa 500,000 Maravedis de Plata.

Under Don Sancho IV ⁹⁾ viser sig med eet en christelig Abbed fra Valladolid i Spidsen af Finanzerne, nemlig Don Gomez Garcia, og ved Siden af ham er Overopsynsmanden Don Gonzalo, Erkebiskop fra Toledo. Men kun et hastig forbigaaende Phænomen. Under hans Estermand, Ferdinand IV ¹⁰⁾

er denne Post atter besat med en Jøde, Samuel, sin Herres store Fortrolige, og Hofstatens Despot.

Alfons XI yndede den jødiske Nation endnu mere end nogen af hans Formænd. Hans ovenomtalte Livlæge var Don Samuel Menhuer; hans Finanzminister den berømte Don Joseph, der alt under Kongens Mindreaarighed havde behersket Skatkammeret. Formedelst en betydelig Cassemangel bleve han og hans Medhjælpere satte fra deres Embeder, og de bleve nu anbefroede til Christne under Titel af Tesoreros. Men efter saa Mars Forløb udfordrede Statens Trang Tilgivelse. Don Joseph blev igien Chef for Rigets Finanser, og hans Troesforvante, Samuel, forpagtede den Kongelige Mynt med den Forpligtelse, aldrig at købe Mark Sølv til høiere Priis end 125 Maravedis ¹¹).

Embeder, i hvilke, formedelst Tidernes Raahed, al Videnskab bestod i den Konst, at heste, hvor man ikke havde saaet, og at udsue Uundersaatternes Marv, maatte hastig yttre en skadelig Indsyndelse paa Karakteren. De jødiske Finanzbetiente lode sig henrive af Gierrighed, og tillode sig mod Store og Smaa, Fattige og Rige, en Opsørstel, som oppustede et almindeligt Had imod dem. De forbittede Consejos og Prælater forbandt sig indbyrdes imod dem ved en hemmelig Sammentrottelse ¹²), som kun ventede et lykkeligt Øieblik for at kunne bryde løs. Paa de Cortes til Madrid Aar 1309 gjorde de Forsøg paa ved stærke Forestillinger at formaae Kongen til at holde Jøder og Maurer borte fra den kongelige Skat. Men forgæves. Kongen svarede: Jeg vil ikke vide af ny Indretninger at sige.

Don Pedros Regiering var nu overalt den meest glimrende Lykkes Epoche, som den jødiske Nation har opnaaet siden Udspreddelsen fra deres Fæderne-land ¹³). Hans hemmeligste Raadgiver og Fortrolige var Jøden Samuel Levi, som fik Skatmesterværdigheden efter den berømte Juan Alfonso Albuquerque; og Yndesten for ham udbredte sig i en næsten udsvævende Velgiærenhed imod det Folk, som Yndlingen herte til.

I Toledo talte man paa den Tid 12,000 jødiske Indbyggere i største Velstand ¹⁴). I et vigtigt Document, som indeholder en udførlig Specification paa Beløbet af den hver Synagoge paalagte Jødeskat, er Synagogen til Burgos, som dog er den folkerigste af alle næst den i Toledo, kun anført til 87,560, denne sidste derimod til 216,505 Maravedis. Deres frie Religions-
øvelse

øvelse var uindskrænket; men Antallet var nu større, end at de kunde rummes i de Synagoger, som vare. Man saldt paa at bygge en ny, og at tage Salomo's Tempel til Mynster. Man anholdt om Tilladelse dertil, og fik den uden Begring¹⁵⁾. Dette Tempel, som endogsaa de allernæste Reisebeskrivere forbigaae med Taushed, er en af de mærkværdigste Levninger i det paa gotiske, mauriske og jødiske Monumenter saa rige Toledo, og i sit Slags det eneste i Verden. Det bærer de tydeligste Præg af det dristige Svung, som dette Land meddeelte en Nations Aand, der ellers klæbede ved Lovens Bogstav.

Toledo, deres kjereste Opholdssted, efterat de vare bleve fordrevne fra deres Fødeland, skulde nu ogsaa erstatte dem Mangelen af deres Tempel. Paa den vestlige Side af Tajo, i en Egn, hvor Diet forlystes ved den meest indtagende Udsigt over Strømmen og de steile Bierge paa den modsatte Strandbred, viser sig en Bygning i langagtig Firkant, og indvendig seer man en livagtig Afbildning af Templet i Jerusalem. Endnu staaer det Hellige, det Allerheligste og Qvindernes Forgaard aldeles ubeskadigede med deres Firater og Ornamenter, og de andre Forgaarde finder man de kiendeligste Spor af i Ruinerne. Ikke engang Murernes Haand har det vildet lykkes, ganske at udrydde de rundt om paa Beggene anbragte Indskrifter, som et heldigt Blik valgte af Psalmerne og Profheterne. Bogstavet trænger sig frem, og giver en alvorlig og høitidelig Paamindelse om Stedets første Bestemmelse, og den underlige Omvexling, menneffelige Indretninger ere underkastede. Endnu i høiere Grad føler man dette ved at læse Indskrioterne paa begge Sider af Alteret, i hvilket Glæden, enten fattig paa egne Død, eller utilfreds med dem, tog sin Tilflugt til de hellige Bøger, for i Bibelens høitidelige Sprog at holde Herrens Salvede, Don Pedro, og Guds Tiener, Samuel Levi, de udsøgteste Lovtaler. Her er ikke Stedet at opholde sig ved denne Gienstand med den Udførlighed, som den i meer end een Henseende fortiener; mit offentlige Regnskab tillader og fordrer den. Saalænge berøe ogsaa Fortællingen om denne Tempels snurrige Forvandling, hvortil jeg i Aaret 1787 med Forundring var Dienvidne.

I denne Epoche, som syntes at have tilfredsstillet alle Jødernes Ønsker i Spanien, da deres Anseelse og Indflydelse ved Tronen paalagde alle deres Fiender og Misundere Taushed, var det, hvor de ikke tog i Betænkning, paa Grund af den Lykke, de nød hos Spaniens mægtige Herskere, at paastaae, at

Patriarkens Orakel: Scepteret skal ikke vige fra Juda etc., nu gif i Opsyldelse ¹⁶). Men midt under denne Sikkerhed, hvorpaa de stode, traf et Uveir op, der truede med Undergang. Yndlingen Samuel Levi faldt i Unnaas de; han blev henstøbt til Sevilla, og, for med Rente at betale de Belgieringer, hvormed Tyrannen havde fedet ham, blev han affivet som et Slagtercreatur ¹⁷).

Imidlertid blev Jøderne under Henrich II endnu ved at have Haand med i Statens Finanzers Bestyrelse ¹⁸). Endelig blev dog paa de Cortes til Burgos Aar 1367 taget den heitidelige Beslutning, hvorved de Store indbyrdes forbandt sig til, ikke længere at have Jøder til Majordomos over deres Midler og Huusvæsen. Snart derefter blev paa de Cortes til Valladolid Aar 1385 denne Anordning af Johan I udvidet derhen, at Jøderne bleve udelukte fra alle Hofembeder hos de kongelige Personer, og fra al Andeel i de offentlige Midlers Bestyrelse, Forpagtning eller Oppebørsel, og Aarsagen blev tilføjet: fordi deres List og Sierrighed ruinerede Folket ¹⁹). Vel lykkedes det endnu disse suedige Forslagne at hindre disse Beslutningers Iværksættelse, da under Henrich III Jøder endnu havde alle kongelige Indkomster i Forpagtning ²⁰); men Aar 1412 udgif efter Johan II Befaling den Ordinamento til Valladolid, som fornyede og indskærpede de omtalte Forbud, og satte Landsforviisning og Eiendommens Confiscation til udeblivelig Straf for den første Gang, nogen overtraade samme. Her er Epochen, da Solen, som havde staaet saa heit paa Jødernes Lykkes Horizont i Spanien, begyndte at dale. Saa langsom den havde stegen, saa gesvindt gif den ned.

Den nærmeste Anledning til den Strængthed, som Johan II viste, gav en bitter Klage over Jøderne og over den ved dem i Riget anstiftede Ulykke, der havde Don Marcos til Forfatter ²¹). Ingen Under, at han derfor i Jødernes Annaler skildres med de sorteste Farver. Jøderne skrev et Forsvarsskrift derimod, hvori de, for at retfærdiggjøre sig, beraabe sig paa udmerkede Fortjenester, som de i de anseeligste Statsbetjeninge havde erhvervet sig af Riget og Kronen. De anførte ogsaa det nye Forhold, hvorved de stod i den intimeste Forbindelse med de første Huse i Castilien; thi saalange de deels ved deres Formue og Rigdomme, deels ved deres Yndest hos Tyrsten, allevegne vare anseete og frygtede, tog de fornemste Familier i Landet ikke i Betænkning

at besøgre sig med dem. Denne sidste Paastand er et unægteligt Factum, men den meest forhadte Sandhed i den spanske Grandezza's Dre. En Commentar herover, fuld af interessante Bilag, findes i en genealogisk Deduction ²²), som Cardinal Don Francisco de Mendoza, Erkebiskop i Burgos, overleverede Philip II, da man havde vægret sig ved at antage tvende hans Brodersønner i Ridderordenen af Santjago, paa Grund af foregivne Pletter i Registeret over deres Ahner. Skrivet skulde tiene til Deviis, at den mod dem anbragte Bebreidelse næsten uden Undtagelse meer eller mindre traf de første Familier i Landet, og at kun meget faa af dem kunde rose sig af, ikke at være besmittede med jødisk eller maurisk Blod. Denne Opdagelse gjorde megen Opsigt. Alle Papirer og Documenter, paa hvilke Cardinalen havde bygget sin Deduction, bleve efter Philips Befaling henlagte til omhyggelig Forvaring i Bibliotheket til Escorial; og Skrivet selv undertrykte man med den yderste Strængthed, da man ansaae det for en Skamplet paa den spanske Christendoms Grundpiller, om dets Indhold ordedes. Ikke desto mindre har det, til Trods for al Forsynlighed, dog sneget sig om i Mørke, og ved dets hemmelige Besiddelse og Meddelelse trostes og hevnes mangen Spanier sig over den insolente Grandezza, hvis Stamtafle er besmittet, og glæder sig ved det store Fortrin, som hans Limpieza al Sangre, hans for al Kætterisk Blanding rene Blod, forskaffer ham.

Førend jeg skrider til Udviklingen af den skrækkelige Catastrophe, som fuldførte den jødiske Nations Undergang i Spanien, vil jeg i Forveien korteligen give en Oversigt over de særdeles store Fortrin, som de fordm havde Kongernes udmerkede Yndest at talke for, Fortrin, dem ingen Verdenspart har budt dem, og hvis Tab intet Tilflugtssted har erstattet dem.

Første Fortrin. De stode umiddelbar under Kongernes og Bispernes Beskyttelse ²³). Biskopperne, som tilforn havde forfulgt dem, vare nu deres Beskyttere, naar de fra Tid til anden vare udsatte enten for Pøbelens eller raa Krigeres Mishandlinger. Et Brev fra Pave Alexander III af Aar 1066 talter de spanske Bisper for den ædelmodige Iver, hvormed de havde forsvaret Jøderne imod barbariske Krigsfolks Undertrykkelse, og selv Johan den I gjorde paa de Cortes til Soria af 1380 denne eftertrykkelige Paastand: Jøderne høre os til; Jøderne ere Kongens Eiendom. Han fordrede paa Grund heraf deres person-

personlige Sikkerhed, og forvissede dem om, at den Beskyttelse skulde vedvare, som de havde nydt under hans Forsædre.

Denne Kongens Eiendomsret grundede sig paa nogle Buller, i hvilke den hellige Fader betiente sig af sin pavelige Myndighed, og giengjaldte den Tolerants, som Kongerne havde viist mod disse fremmede Hebræer, ved ligesom at skænke deres Personer til Regenten. Kongens Skjts lønnede sig forresten rigelig ved det, som faldt ind i Skatkammeret. Den almindelige Skat, som de samtlige Synagoget aarligen maatte erlægge, er i Middelalderren bekjendt under Navnet *Juderia* ²⁴); den var 30 Guldpenninge for hver Person, og dens Bæleb var saa anseelig, at den var nok til at bestride Hofholdningen, der under nogle ødste Regentere kostede meget. Et Par fromme Regentere havde deelt med Kirken og dens Tienere; og nu havde Biskop og Capitel rigtig nok vigtige Grunde til at forsvare Jødernes Eiendom mod et Indgreb, som lod frygte Formindskelse i deres egne Indtægter. Beskytternes Uedelmodighed havde nu en Støtte, som Uedelmodighed hos Mennesker saa sjelden aldeles kan undvære.

I Arragonien betalte de, foruden andre ordinaire Paalæg, en Tribut til Kongens Taffel, hvilken Afgift var fordeelt paa Synagogerne i de folkerigste Byer ²⁵). En overordentlig Afgift bestod i Skjtspenge, som de maatte betale til Kongens Drabantere, naar Kongen for første Gang kom til en By eller Stad, hvori der vare boesiddende Jøder. I ældre Tider var det blot 12 Maravedis for hver Tjora, men blev paa de Cortes til Burgos 1379 forhøiet til 4 Reales de plata, hvilket og lovmæssig blev stadfæstet paa Rigsdagen til Toledo 1480 ²⁶).

Det Fortrin, at staae under Kongens specielle Beskyttelse, frelst Jøderne fra smaa Tyranners Undertrykkelse, hvorunder de Christne, som de Stores Vasaller, succede. Derfor bleve de ogsaa misundte, og det var Hovedgrunden til det Had, som tilsidst drog deres Undergang efter sig.

Endnu mere udmerket var det andet Fortrin eller Rettighed. Derved fattes Jøderne ud over den almindelige Hob, op i de ædelste Borgeres Classe. Enhver borgerlig eller huuslig Stridighed, der opkom iblant dem, blev paa dømt efter deres egne Love ²⁷). Først iassagde deres Forstandere en Kiendelse; fra dem kunde man appellere til Rabbi, og fra ham lige til Kongen. Allene

i Criminalsager havde Kongen udtrykkelig forbeholdet sig at søie Anstalter til Forbryderens Afstraffelse, og at udnævne nogle af sine Alcalder til Bisiddere i Retterne. Det er alt hvad der lader sig sige dette Privilegium angaaende. Saa vidt som jeg, efter paa det omhyggeligste at have efterforsket Sagen, kan slutte mig til, saa er den berømte Codex af Jødernes Love i Spanien, der her vilde give det bedste Lys, for længe siden lagt øde. Maa skee ligger den dog i en af de mærke Hvelvinger, hvor de plyndrede Mindesmerker af arabisk og jødisk Lærdom; saavel som de ældste Haandskrifter af det gamle Testamente ere overgivne til Forraadnelse.

Dysaa Denne overordentlige Begunstigelse maatte opvække Misundelse, som det tilsidt lykkedes at faae sine Anslag fatte i Verk. Allerede i den Forordning af Aar 1288, som Don Sancho IV lod udgaae for at forbedre Retternes Pleie i Kongeriget Leon, blev, paa Nationens Advocaters indstændige Forlangende, anordnet, at Jøderne herefterdags ingen egne Alcalder skulde have, som de hidtil havde havt. Dette Forbud gjeldte imidlertid for det første ikkun Leon ²⁸). Men da de siden uforsigtigen tillod sig flere Misbrug, da Jøderne skønnede Christne ind for deres Forum, og lod dem dømme af deres egne Dommere, blev dette Privilegium overalt meget beklippet, og gik tilsidt aldeles forloren. Paa de Cortes til Soria 1380 betog man Rabbierne al Jurisdiction i pinlige Casus. Tredive Aar senere greb man til de strengeste Midler, for reent at raade Bod paa de skadelige Følger af en blandet Jurisdiction. Den Iver imod dem, som var Aarsag til det Ordinamento til Cisuentes, gik endnu videre i sin Forsigtighed: Jøderne udelukkes fra al Omgang med Christne, og alle offentlige Betieninger; Klædedragten bestemmes, hvorved de og i det Udvoortes skulde være kiendelige, og til alle Retter afgaae de strengeste Befalinger, at der paa det allernæieste skulde holdes over Efterlevelsen af disse Love, som vare 21 i Tallet ²⁹).

Tredie Rettighed. I den Sted Jøderne i de fleste andre Stater i Europa blot maatte ernære sig af Handel i det Smaa, og for det meste af Ager, havde de i de castilianske Lande Lov til at kiese Jordegodse, og at sette sig ned som Godsieiere. Denne Rettighed har Jøderne længst beholdt af alle, ja lige til deres Uddrivelse af Riget ³⁰). Vel blev Sancho IV opmerksom paa adskillige Uleiligheder, som reiste sig deraf, og især paa den merkelige Formindskelse af

af de kongelige Intrader, som var en naturlig Følge af, at Oppebørselsbetien-
terne saae igiennem Fingre med jødiske Godsciere. Heraf fulgte videre, at
der paa de Cortes til Valladolid 1293 udgik et Forbud, at Jæder fra den Tid
af hverken ved Kjøb eller Luss maatte tilvende sig flere Eiendomme fra de
Christne. Inden Aar og Dag skulde de skille sig ved hvad Landgods de havde
kjøbt. Traf det sig endog, at de havde saaet dem til Pant af insolvente Debi-
torer, naar ingen christen Kjøber strax havde meldt sig, blev det udtrykkelig
fastsat, at de, inden Aaret var omme, maatte skille sig ved Pantet ³¹).

Men denne Forordning af Sancho, uagtet den blev stadfæstet ved de
Cortes til Madrid 1329, havde samme Skiebne, som de lignende Anordnin-
ger, som udkom under Alphons den vises og hans Eftermand Ferdinands Re-
gering. De vare glemte ligesaa hastig som de vare udgivne. Alphons XI
forundte Jæderne i den Ordenamento til Alcala ³²), den Frihed at kjøbe Jor-
degods; dog maatte deres Værd ikke overstige 30,000 Maravedis, naar det
var paa denne Side Dourofloden, og ikke 20,000, naar det var paa hin
Side. Fra den Tid af finder man ikke mindste Spor til, at der er skeet nogen
Forandring. I Arragonien, Valencia, Catalonien ³³) hørte Jæderne blant de
anseeligste Godsciere, og den Gierlighed, som med skielende Diekast betrag-
tede disse Eiendomme, havde ikke saa liden en Andeel i det skrækkelige Udja-
gelsesedict.

Den fjerde Kættighed lignede den, som Hijodalgos havde ³⁴). De kunde
ikke belægges med Arrest for nogen Gæld, med mindre Fordringen angik Kon-
gens Cassé. Over denne Kættighed, som udtrykkelig var stadfæstet i det Ordi-
namento til Segovia 1347, besværede man sig meer end eengang, og paa de
Cortes til Burgos 1367 fordrede man Indskrænkelse ³⁵). Men Hénrich II
beskyttede dette Privilegium i sin hele Omfang. Han erklærede: Har sit For-
blivende, som det var i min Herr Faders Tid.

Den femte Kættighed, hvorved man, naar der var Spørgsmaal om
Beløbet af en Fordring, en Contracts Gyldighed, eller en For skrivelseres Egt-
hed, paa en udmerkende partiell Maade tilstod en Jædes Eed Fortrin for en
Christens, udfordrer en næiere Udvikling, som jeg er nødsaget til at udsætte
til denne Afhandlings Fortsættelse.

- 1) Estevan de Garibay Compendio historial de las Chronicas de todos los Reynos de Espanna. Barcelona 1628. Fol. Vol. I. p. 106-112. Pedro de Rojas Historia de Toledo. Madrid 1654. P. I. p. 113-131. Cepeda Resumta historial de Espanna desde el Diluvio. Madrid 1645. p. 101. Pablo Yanez della Era y Fechas de Esp. P. I.
- 2) Gaspar Ibanez Marq. de Mondejar noticia y juicio de los Historiadores de Espanna. Madrid 1784. P. 19. feqq. Eman. Gund. Tellez. Comment. in Concil. Illiberitan. P. 413. 414.
- 3) Rodrigueuz de Castro Prologo al Tomo I. de la Bibliotheca Espannola.
- 4) Chronica del Rey D. Alonso Onzeno por Juan Nunnez de Villafan. Medina del Campo 1563. Fol. lv. b. y figg.
- 5) Ambrosio Suarez de el Aguila Chronica del Rey D. Henrique IV. Fol. lxi. Sanctii de rebus Hispan. anacephalaeosis. Complut. 1634. p. 113.
- 6) I. Nunnez de Villafan Chronica de esse Rey. Fol. xxix. b. lin. 10. » De luengos tiempos era acostumbrado en Castilla, que habia en las Casas de los Reyes Almajorifes Judios.»
- 7) Chronica del Santo Rey D. Fernando III. Sevilla por Jacobo Cromberger Aleman 1526. Fol. xxvi. b.
- 8) Sanc. de Tovar Chronica de D. Alonso X. c. 72. Afo y Rodriguez App. al Orden. de Alc. p. 146. 147. donde se cita la Eferitura del arrendamiento otorgada en Victoria a 13 Oct. en la Era de 1314. ó del Anno 1276.
- 9) Chronica del Rey D. Sancho el Bravo. Fol. xxxi. a.
- 10) Miguel de Herrera Chronica del Rey D. Fernando IV. Vallad. 1554. Fol. c. 18. y figg.
- 11) I. Nunez de Villafan. l. c. Fol. 50. a. Fol. 55. b. 56. a. Mariana hist. de Esp. T. I. p. 765. Ed. Matrit 1625. Fol.
- 12) Cortes de Mad. del anno 1329. peticion 37.
- 13) P. Lopes de Ayala Chronica del Rey D. Pedro. Pamplona 1561. Fol. p. 49. b. 50.
- 14) Pedro de Alcocer historia ó descripcion de Toledo. Toledo 1554. Fol. lxxii. Francisco de Pifa Descripc. de Toledo y historia de sus antiguedades. Toledo 1605. l. c. 19.
- 15) Juan Antonio de Vera y Figueroa Apolog. del Rey D. Pedro. Madrid 1647. 4 p. 43. feqq.
- 16) Morena de Vargas Discursos p. 69. Zavala y Aunon Representacion. p. 103. Gonzalo de Céspedes y Meneses historias exemplares. Caragoça 1623. P. 111.
- 17) Lopez

- 17) Lopez de Ayola. l. c. p. 83. a.
- 18) Cortes de Burgos 1367. petic. 11. Vedmar Hist. Sexitana, Granada 1654. p. 162.
- 19) Cortes de Valladolid. pet. 9. Hurtado de Mendoza Convocat. de las Cort. de Castilla. Mad. 1629.
- 20) Gil. Gonzalez Davila historia de la Vida y hechos del Rey D. Henrique III. p. 41. Coronica del Rey D. Juan el II corregida por el D. Lorenzo Galindez de Carvajal. Logrono 1517. F. xcii. a. b.
- 21) Manifiesto del Bachiller Marcos Garcia de Mora. p. 18 y figg. Quinones tratado de falsedades y delitos. p. 94. Rojas discursos ilustres c. 5. Melo y Giron Zelo Catholico y Espanol. p. 127 seqq.
- 22) El Tizon de Espanna. Cf. Agustin Salucio discurso sobre los estatutos y Noblezas Espannolas p. 96. Manuel y Vasconceles Vida de Dn. Duarte. Lisboa 1627. Guardiola Tratado de la Nobleza. Mad. 1595. Gogueneche Executoria. p. 108.
- 23) Vease el App. al Ord. de Alc. p. 150 seqq.
- 24) Ceballos y Ximenes historia de Jaen. Jaen 1638. p. 35. Morgado historia de Sevilla l. 4. c. 11. Colmenares Historia de Segov. c. 23. §. 14. Molina descripcion del Reyno de Galicia 1550. p. 63. 69. 74.
- 25) Geronimo de Blanca Coronaciones de los Reyes de Aragon. Caragoça 1641. p. 128.
- 26) Cort. de Toled. 1480. l. 6. Sandov. hist. de Tuy. Braga 1610. p.
- 27) App. l. c. p. 153. Ll. 83. 84. 87. y fig. hasta la 90 del Estilo. Montemajor de Cuenca Investigacion de las prerogativas de los Ricos hombres Part. 1. Mexico 1664. Rispuesta al Manifiesto de los Deputados de la Calle en Mallorca p. 9.
- 28) Labera historia de Leon. Vallad. 1586. p. 87.
- 29) Moreno de Vargas Hist. de Merida. Mad. 1653. Fol. lv.
- 30) Pennaloso y Mondragon Excelencias que despueblan a Esp. Pampl. 1639. p. 101.
- 31) Cortes de Vallad. 1293 petition 23.
- 32) Ley 2. tit. 23 del Ord. de Alc.
- 33) Bern. Descloet. historia de Catalunna. Barcel. 1616. p. 139. 42.
- 34) Afo y Rodr. l. c. p. 155.
- 35) L. 36 del Ord. de Segovia d. 1347. Cortes de Burg. Petic 15.

Trykfeil foruden de Pag. 300 anmerkede.

- Pag. 231 Lin. næst sidste har overdraget læs: havde overdraget
 — 232 — 15 hvilken Trykfeil læs: hvilken, Trykfeil
 — 239 — 15 særdes læs: særdeles
 — — 25 Kald Kelda læs: Kald Kelda
 — 248 — 22 kaler læs: kalder
 — 250 — 21 Vericon han læs: Vericon har
 — 252 — 19 vieantur læs: vicantur
 — — næst sidste Lin. Sædvane læs: Sædvane
 — 253 L. 5 molatur læs: molatur
 — 254 — 6 neden fra Kreve æ læs: Kreve at
 — 262 sidste Linie i Noten eamplectatur læs: complectatur
 — 270 Noten * Lin. 4 jojunus jejuno læs: jejunus jejuno
 — 273 Not. *** L. 1 Trakt-Bakkelser læs: Sprut-Bakkelser
 — 274 Lin. 13 agrum læs: agrum
 — 275 — 19 horam; af læs: horam i; af
 — — Not. ** L. 1 infinitivum læs: infinitivum
 — 281 L. 18 Tid, hvor læs: Tid, da
 — 283 — 12 vanskeligt læs: vanskelig
 — 284 — 6 havde de vel; givet os læs: havde de vel givet os
 — 288 — 4 neden fra Hovedmændene læs: Hovedmændene
 — 291 sidste Ord i Terten porcoserarios læs: porcoserarios
 — — Læg til sidste Note, efter pecunias: Læs die for die bortfalder min Forklaring
 og al Vanskelighed ved disse Ords Betydning.
 — 292 L. 3 neden fra seravios læs: serarios
 — 293 Noten * Fordobling læs: Fordobling
 — 294 L. 1 religere læs: relegere
 — — 8 Tillæg efter ab.: Til ovennævnte kan føies: at Cato, som holdt subul-
 cum i. (een Svinehyrde), Cap. X & XI, 1. skulde vel paalagt ham frem-
 for Faarehyrden Grifenes Opsødning.
 — 295 — 3 collecti læs: collectæ